

UN POZO DE LUZ

REAL
ACADEMIA
GALEGA

UN POZO DE LUZ

UN POZO DE LUZ

HOMENAXE DA REAL ACADEMIA GALEGA

Á POETA

LUZ POZO GARZA

NO SEU 95 ANIVERSARIO

EDICIÓN, COORDINACIÓN E PARATEXTOS:

OLIVIA RODRÍGUEZ GONZÁLEZ

A Coruña, 21 de xullo de 2017

REAL
ACADEMIA
GALEGA

LU

© Desta edición: Real Academia Galega

© Dos textos: os autores

© Deseño: Pepe Barro

Fotografía: «No Courel», 1976.

Foto Eduardo Moreiras. Arquivo Luz Pozo Garza.

ISBN: 978-84-946005-6-2

D. L.: C-1201-2017

JZ

Suco e lentura. A bandeira que un día ergueu a nosa voz primeira, a Rosalía dos *Cantares*, ondea nas xeracións que tras ela viñeron, e as novas xeracións, coa voz enriquecida, como as ondas que van arribando sucesivamente ás praias, enchen de xerfa a marea, argazos e carriolas; deitan a semente das que chegan despois, elas sobre todo, as mulleres. Unha literatura que pode presumir de chantar o seu primeiro alicerce, o seu esteo fundacional nunha voz feminina, voz universal, de ningunha maneira pode renunciar a un honor tan grande, unha razón tan singular.

A Real Academia Galega agasalla unha das voces máis excelsas, orixinais e vibrantes das nosas letras contemporáneas. Luz Pozo Garza cumpre 95 anos. Os seus amigos e amigas, académicos e académicas, convocamos este acto sinxelo, promovemos este opúsculo, que é unha homenaxe e, ao mesmo tempo, unha honra que nos facemos a nós mesmos.

Nas páxinas que seguen, non por breves menos intensas, dez poetas (elas e eles), dous ensaístas, críticos literarios, estudosos da obra da nosa autora, visitan a voz da poeta: *O paxaro na boca*, *Concerto de outono*, *Códice calixtino*, *Medea en Corinto*, *Memoria solar...*, por citar só algúns dos seus títulos; ou *Rosa tántrica*, o último que chegou a nós..., e comparten, dialogan, anotan a emoción exacta, a música luminosa de cada verso, que é unha epifanía, unha descuberta, unha revelación.

Víctor F. Freixanes

Presidente da Real Academia Galega

HOMENAXE A LUZ POZO GARZA

Os textos proceden de *Memoria solar. Obra poética* (Linteo), edición, revisada pola autora, da súa poesía completa ata 2004. Os que pertencen a poemarios posteriores (Espirál Maior, 2005; Baía, 2009; Alvarellós, 2016) transcríbense directamente deles. Hai, ademais, un poema inédito achegado por S. García Bodaño.

Música, recitado, crítica e deseño editorial son ofrecidos por un pequeno número de participantes aos que a Real Academia Galega encarga a representación da multitude que ama a Luz en persoa ou pola palabra.

Velaquí a mellor homenaxe que a institución lle pode brindar a Luz Pozo Garza na súa gozosa veteranía: a lectura comentada dos seus versos, a música para eles composta e a análise crítica da súa obra.

Achegarse a Luz Pozo Garza na lectura dunha poesía que leva xa producíndose oitenta anos supón, entre outras moitas descubertas, contactarmos coa Natureza habitada de signos: aves, ceo, camiños, mar, illas, montañas, constelacións, pontes mariñas que nos levan ás terras irmás da clave céltica. Sobre todos eles, a camelia e a rosa. E a flor innúmera. A poesía de Luz Pozo Garza logra algo tan difícil como converter en símbolo esa natureza sen que deixe de estar viva con rotunda plenitude e sensualidade. Coma a montaña desde a que o amado lle deu a visión de Galicia enteira como ofrenda.

Como o amosan os colaboradores deste opúsculo, é hoxe imposible facer poesía, crítica, música ou deseño gráfico en Galicia sen reflectir algo da potencia poética de Luz Pozo Garza. De todo isto quixo dar testemuño a Homenaxe na que se participou unanimemente por amor á poeta maior de Galicia, dona Luz Pozo Garza.

Olivia Rodríguez González

Académica correspondente da Real Academia Galega

Se por algo se caracteriza a poesía de Luz Pozo Garza, á luz do feliz noventa e cinco aniversario da súa autora, é pola luminosidade carnal e espiritual dunha poeta metade erótica e metade mística. A súa é unha poética simbolista da totalidade, astralmente expresada no título radiante da súa poesía galega reunida: *Memoria solar*.

Malia acusar moitas veces o drama político, social e existencial da humanidade, que ela mesmo sufriu en carne próxima durante a sublevación fascista de 1936, a súa poesía tendeu á plenitude de ideal platónico e forma harmónica. Por isto, tanto o seu intimismo amoroso como a súa reflexión comunal tiveron expresión de alta poesía nas súas plurisignificativas obras, con independencia do reduccionismo ideolóxico con que se pretendese ollalas. Como hai alta poesía tamén nos seus ensaios sobre a poesía de Códax, de Rosalía, de Pimentel, de Cunqueiro... ou sobre a visión pictórica de Seoane.

A música que estudou nos conservatorios, a literatura que profesou nas aulas e a pintura que admirou nas galerías ecoou con intertextualidade multiartística na súa obra poética, manifestación integral de cultura natural, artística e vital, como as revistas que dirixiu, xa dende os seus títulos, *Nordés* e *Clave Orión*.

A súa primeira luz poética foi a erótica e pagá do libro *Ánfora*, irmandada co pannaturismo de Gabriela Mistral e coa sensualidade de Juana de Ibarbourou, que deu paso a libros fillos das esporas máis que das raíces e escritos en castelán, como o aludido, *El vagabundo* e *Cita en el viento*. Dende o poemario inicial, que xa pon en evidencia o iniciático, azaroso e aberto *partimen* amoroso, poético e editorial que mantería ao longo de toda

a súa traxectoria co poeta Eduardo Moreiras, a autora estableceu tamén conexión lírica con Jiménez e Aleixandre, este lector dela, como Gerardo Diego, quen a reseñou con entusiasmo.

Tras o seu primeiro libro galego, *O paxaro na boca*, e o bilingüe *últimas palabras / verbas derradeiras*, marcado con desgarrro polo desamor, entrou nunha idade de madura plenitude galaica e amorosa en lingua galega e en clave moi vital, representada por *Concerto de outono* e por *Códice Calixtino*.

O falecemento de Moreiras motivou dende *Prometo a flor de loto* ata *Deter o día cunha flor*, pasando por *As vodas palatinas*, unha poesía leal, real e transcendente sobre o amar vivido, revivido e compartido máis alá da morte, no ronsel do Dante que escribira sobre o potente amor que move o sol e as outras estrelas.

Non en van, a autora escolmou a súa poesía co título de *Historias fidelísimas*.

Filla declarada de Rosalía de Castro dende as «Verbas a Rosalía» do *Concerto de outono*, asumiu a condición feminina como clave poética a través da figura matricial galaica representada pola citada poeta en *Vida secreta de Rosalía* ou da figura mítica da traxedia grega sobre a nai namorada, vulnerada e despeitada en *Medea en Corinto*. Agora ben, o drama persoal directo afloraría no diálogo coa súa neta falecida e revivida con autenticidade de poeta na lingua por elas compartida en *Sol de medianoche*.

A chamada da terra e da mar orixinarias tivo expresión lírica no poemario *Ribadeo, Ribadeo*, mais a chamada dos míticos espazos celtas de Irlanda, nos que asentou parte da súa descendencia, substanciouse no simbolismo de *As arpas de Iwerddon*.

Por último, *Rosa tántrica*, é un sublime diálogo con Borges na procura dunha iluminación mística e dunha transcendencia integradora que cifran a conxugación de vida e poesía características da autora.

Moito dixeron disto os seus estudosos, mesmo xa dende os títulos dos libros máis detallados que se lle dedicaron, *A ave do Norte*, de Carmen Blanco, ou *Á procura da poesía*, de Aurora López e Andrés Pociña. Mais moito poderá dicir aínda quen a estude á luz do simbolismo primordial de Jung ou da anatomía mítica de Fry, seguramente repetindo como un mantra en cada inmersión hermenéutica tres versos cheos de Luz: «Vólvome ó Paradiso / Vólvome ó Paradiso / Vólvome ó Paradiso».

Grazas, Luz, persoalmente pola “Luz azul” que me inspiraches, pero, sobre todo, pola luz.

Claudio Rodríguez Fer

Poeta e director da Cátedra Valente
de Poesía e Estética

Presentación

Marilar Aleixandre, Xosé Luís Franco Grande, Salvador García Bodaño e Manuel Rivas son, coma a homenaxeada, poetas membros numerarios da Real Academia Galega, unha institución nada dos soños dos vates e intelectuais que contribuíron á creación de Galicia. Xosé María Álvarez Cáccamo e Pilar Pallarés eran novos cando publicaron na revista *Nordés*, pero axiña afortalaron a poesía do último cuarto do século XX. Eva Veiga e Olga Patiño, tan preto de Luz, reveláronse como poetas ao tempo que outra xeración, a de Yolanda Castaño e Olga Novo, toma o relevo do facho poético para traelo, potente, ás novas fornadas que hoxe seguen a darse en Galicia para confirmala como pobo da poesía. Eles serán os que poñan voz e interpretación aos poemas que escolleron da extensa obra de Luz Pozo Garza.

Por que este poema? Hai anos cegoume Luz recitando un poema de Eduardo Moreiras a bordo dun barco na Ría de Vigo. A luz liberada dos mares, o amor como a poesía «comunica de modo preciso e tócanos fisicamente» (di Georgie Luis Borges no prólogo á *Rosa profunda*). Pois escribir poesía é procurar a *Rosa tántrica*, mais poucas lograron como Luz apreixala na man, picarse coas súas espiñas, facela rexurdir da cinza. Rosa sensual, camelia da pregunta incisiva, ouxiando entre palabra e palabra á captura da idea. Porque emociona o contacto da man sobre a pel, a flor mostrando o espírito nu, o ritmo da ventura, a sétima lectura de Paracelso: Nunca temas aos homes, nin te inspire desacougo o día de mañá. O lugar que habitamos é o Paraíso, e a caída, móstranos Luz, a ignorancia de estarmos nel.

Marilar Alexandre

Vin a Georgie Luis adolescente
cruzar a ponte de Halphenny
sobre o río Liffey

levaba unha pomba albariña na man
camiñaba ledo
co sol de costado sobre o corazón
sen ollar as aves

sen mirar o chan

pasou asubiando...

unha abella de ouro rozáballe os labios
deixáballe o mel

a luz liberada dos mares do norte
tensáballe a pel

«IX Supernova. Biografía Tántrica. 1»,
Rosa Tántrica (2016)

É a emoción do reencontro coa engaiolante voz de Luz Pozo Garza na hora dos seus días vigueses da década dos 80 a que incita estas palabras e evoca o diálogo interxeracional que alimentou, desde a distendida disposición fraternal da autora do *Concerto de outono*, algúns fundamentos da miña aprendizaxe poética. AMANTES DE CASTRELOS anuncia e referenda o amor e revela as claves semióticas dunha singular concepción da experiencia amorosa, expresada por símbolos e indicios de moi firme arquitectura natural. No poema e na vida, Luz e Eduardo camiñan sempre da man, guiados pola cifra superior da música sabiamente concertada, orientados polos signos luminosos da imaxe cabal, conducidos na certeza dunha densa e intelixente lectura do mundo. Sabedoría rítmica e musical, precisa e sedutora ollada imaxinativa, sobranceira densidade de pensamento, tres claves decisivas da transcendental poética de Luz Pozo Garza, engaiolante voz de vixencia permanente.

Xosé M. Álvarez Cáccamo

AMANTES DE CASTRELOS

Fora anunciando amor
subitamente
naquel tempo translúcido de ponlas e paxaros
imaxe revelada no ritmo dunha pedra
na amplitude da onda
na viva nervadura dunha folla
nos camelios en flor talvez a mediodía

Onde escribías cartas
quedou eternamente na planicie da tarde
no flanco dos estanques na lisura do tempo
Agora imos da man
onde fan o relevo lilas e violetas
a inclinarnos no espacio onde te demorabas

Naquela terra intacta naquela forma
para amar
no ritmo aquel que deixa a noite ilesa
no tacto dunha pomba
en tanto o diapasón da simetría vai alto amor
soando

«En Vigo no sagrado», *Concerto de outono* (1981)

Luz Pozo Garza, referente literario e ademais modelo de muller escritora para tantas xeracións, combina neste texto con toda a sutileza, elegancia e equilibrio dos que só ela é tan mestra a un tempo o amor e a nostalxia, os escenarios de Galicia e o cosmopolitismo, referencias cultas e xestos de tenrura, intimismo do eu poético e luz da segunda persoa, intelixencia do concepto poético e musicalidade absoluta. Versos medidos con mestría, ritmo finísimo, simbolismo clásico e imaxinería dun sensualismo saudoso.

Este poema, pertencente a unha das súas últimas entregas, tráenos a unha Luz que demostra estar máis vixente e en forma ca nunca ben pasados os 80 anos. É testemuño da súa curiosidade intelectual, da súa esixencia creativa e da súa mestría a través das décadas, descoñecendo os óxidos do tempo.

Podo consideralo representativo da súa longa, impecable, soberbia obra, tanto en canto recolle algúns dos seus temas, tons, recursos e calidades habituais, por iso é tanta honra tratar de poñerlle hoxe voz dende a admiración e o afecto.

Yolanda Castaño

«...SAD ROSE OF MY DAYS!»

Como naquela rosa sempre ilesa de tanto amor
transito polos parques remotos deste inverno
en Dublín.

E séntome a ler un vello libro
“rose upon the road of lime” na saudade de Yeats
ou na paixón azul de Lady Gregory
para os días de asombro

E lémbrome dos días máis felices
no parque de Castrelos

Asumimos no tempo a lisura dos soños que son
a propia vida

Aquela rosa humilde que florece na sombra
para nos dar a luz

Rosa vermella
rosa de pétalos tristísimos
rosa tan abatida como este solpor celta...

Ti podías cambiar o destino das aves
Ti podías cambiar os ocasos feridos

Ti podías cambiar as follas dos outonos
nos vieiros amados
pola rosa insubmisa que nos salve da morte

Ti podías, amor...

«Onde vai o meu amigo?», *As arpas de Iwerddon* (2004)

A poesía de Luz Pozo Garza está chea de connotacións musicais. Tomo como exemplo un libro calquera, por exemplo, *Concerto de outono*: dende o título do libro aos dos poemas que este contén, son evidentes as connotacións musicais. Dos trinta e cinco poemas do libro, en trece títulos, case unha terceira parte, hai referencias musicais, e no texto dos demais poemas ocorre o mesmo.

E o poema aquí elixido, un pouco ao chou, é un exemplo entre tantos outros.

A cultura musical de Luz Pozo Garza, a súa paixón pola música e o seu virtuosismo como executora — é unha consumada pianista — transparentanse nos seus poemas con naturalidade, pois a música forma parte tamén do seu mundo persoal. Poesía e música van sempre xuntas en Luz Pozo Garza. A súa fina sensibilidade artística é música e é poesía. Non van por camiños diverxentes senón, ao meu ver, converxentes.

O que quere dicir riqueza, sensibilidade, concerto, bo gusto, refinamento estético.

Xosé Luís Franco Grande

ELEXÍA POLA FILLA DUN MARIÑEIRO

Ollei a porta aberta
a escaleira que xemía en soidade
o salaio do vento
na cortina da fiestra
o cadaleito sobre o chan.

Un cirio pode ser o limiar da morte
unha pregaría derradeira no murmurio do pranto
o perfil do silencio...

Rapaciña calada no engadelo das sombras
furtada na mañá das abelaíñas
quizais a saba é longa como un bico
longo o mesmo cá mágoa.

Se cómpre
has escoitar coma se fose un fío
unha fruta de cinza
e pode ser que a mar coma un fagot ferido
soe noite tras noite

«Velaíña da morte», *Concerto de outono* (1981)

A atraente produción poética de Luz Pozo Garza, espazada reflexivamente en inspiradas dimensións temporais nas que deu en construír, na metamorfose da súa creatividade, meditadas estruturas líricas ten ido evolucionando dende a expresión dunha temática amorosa sensual e sutil cun imaxinismo erótico na súa inicial publicación xa en lingua galega, pasando pola saudade e a angustia en *Verbas derradeiras* co tema da morte entendida como desamor no non ser en *Concerto de outono*, a unha demorada e recente obra titulada *Rosa tántrica*, na que se achega á idea da eternidade dende a palabra e a creación arredor do orientalismo budista e o tantra. En relación con este poema de «Ínsua de ausencia», escollino por pertencer a un orixinal poemario inédito (quizais *Tempo de Ausencia*), que nos marca xa unha certa transición estilística e temática, na excelente progresión poética do talento lírico da nosa admirábel poeta Luz Pozo Garza.

Salvador García-Bodaño

ÍNSUA DE AUSENCIA

Ti polo vento i eu pola miña pena.
Atopei a tristura que xa é miña.
Ti voas, meu amor, eu vou lembrando
regueiros de saudade. Miña ínsua,
na beiramar te chama. Si viñeras
madurecer o corazón!, si espida
puidera eu me quedar na miña morte!,
si a ausencia fose malpocada ofita!
Ai, si o magoado corazón tivera
a túa mau baril de por enriba!

Inédito

Unha tempada no paraíso

Claudio Rodríguez Fer

O pracer guiando o pobo

Carmen Blanco

OS SIGNOS DA ALEGRÍA

Quizais nada haxa máis revolucionario
 cá liberdade radical do amor profundo, vivido na
 plenitude e na valente confrontación fronte á moral
 imposta polos impostores da liberdade. Na vida
 e na poesía, cando o pracer guía o pobo, a utopía
 faise lugar. O lugar da Feliz Idade. Hai quen non
 quere velo, hai quen non o sabe, hai quen o intúe,
 quen o silencia e oculta, quen o teme, pero tamén
 quen o soña e quen o vive.

Luz Pozo Garza soubo das cousas do paraíso,
 e na vida e na poesía alzou con coraxe e inmenso
 amor o seu canto de praceres e saberes, creando
 un delicadísimo alfabeto que talvez marabillaría
 a Saussure: «os signos da alegría». Ultrapasada
 a semiótica, o Amor sempre vai máis alá, e encarna
 no peito do ser querido nunha nova linguaxe,
 e na area das praias as formas ancestrais do
 movemento imparabile... Trazos inscritos máis
 alá da escrita, máis alá do tempo, na apertura azul
 do Océano que non coñece límites, e para sempre
 resgardados no labirinto íntimo dos amantes sós,
 no Paraíso, para Sempre.

Olga Novo

ILLAS CÍES

Chamóuselles tamén illas das Pombas

R. Otero Pedrayo

Nas Cíes descubrimos a pericia das aves
e a medida celeste onde reside a luz

Bañámonos nas ondas
a compartir sulagos con dóciles palmípedas
e cunchiñas de nácara

Era o verán
Chegaban ventos fríos do primeiro cuadrante
os ventos tersos do Nordés

Con labios exaltados bicábasme nas tempas
E querías que fora a raíña dos mares
ou deslizabas verbas secretas nos oídos

Nos xogos inocentes
debuxei no teu peito os signos da alegría
Despois grabei na area os símbolos da patria:
    espirais
            caracolas
                    esvásticas solares

Cousas do paraíso...

Naquelas latitudes oceánicas azul
                                    azul delirio
tracei como remate un labirinto tácito
para salvar o amor

Poden as palabras deslizarse no ouvido como seda?
É un poema conter as precisas, as imprescindíbeis,
sen que nada sobre ou falte?

Xa lle dixen a Luz, hai tempo, que “Anxos con patíns
brancos na praza de O Grove” é desde que o lin
por primeira vez, un dos meus poemas predilectos,
non da súa obra, senón de toda a Poesía. Xamais
me quixen preguntar por que: mellor non tentar
descifrar o misterio, non tentar indagar nas fórmulas
da perfección. Alquimia e levidade, digo agora.

A sutileza dunha voz que transmuta o cotián e accede
a unha dimensión mística. É ese intercambio de
poderes visionarios: o da poeta a recoñecer a voz
dos Anxos na das dúas meniñas curiosas e lizgairas;
o das cativas que, como moitas veces os animais,
saben da nosa dor e do seu consolo. E anuncian vida.

Pilar Pallarés

ANXOS CON PATÍNS BRANCOS
NA PRAZA DE O GROVE

Xaneiro, 1992

Andei as rúas doutros anos na vila mariñeira
Os vieiros que circunvalan espacios misteriosos

Meditei na ponte veneciana
No camiño iniciático
que leva á illa do tesouro
inda por descubrir

Por debaixo pasaban as ondas coma a vida
musitaban as aves as puras letanías
dunha levitación non aprendida

En procura de ti
xurdía a cegadora presenza da Lanzada
en liñas sinuosas que se ofrecen intactas
coma unha arpa
que fire o corazón de emoción sideral
Mística

Soaban as palabras de amor e mais a morte
Non aprendín aínda a escoitalas sen pranto...

...pero ninguén me viu chorar
agás dúas meniñas na praza do concello
cando lía eu a prensa
na apoiatura dun bloque de granito tallado:

Viñeron xunta mín
 Con patíns brancos
 Con palabras purísimas de rula
 Con ollos de solsticio
 Con esguince de arcanxo
 Con azas a porfía...

Un Anxo iniciativo. Outro moderador
 Preguntáronme o nome
 Preguntáronme a tabla de multiplicar
 Os ríos de España
 As fontes de enerxía

(Non sei se me aprobaron)

Dixéronme que viñan onda min porque me vían igual ca
 rula solitaria: “si no es la tortolica que está
 viuda y con dolor”

Non sabían os anxos
 que estou aprendendo a vivir...

«A praia da Lanzada», *Prometo a flor de loto* (1992)

Coñecín a Luz Pozo Garza ao pouco de recibir ela o premio González Garcés. Tiven a honra de que me fixera partícipe do seu estado emocional; *Prometo a flor de loto* nace tras o pasamento de Eduardo Moreiras, o seu grande amor. Díxome que escribir estes versos foi sandador para ela: dende a desesperación, collera forzas para iniciar unha viaxe coa emoción como equipaxe primordial. Voltou, ela soa, aos lugares máis significativos nos que estivera con Eduardo. A súa lembranza acompañouna en cada pegada. Así foi posíbel este maravilloso diálogo-monólogo co ser amado. Máis que en ningún outro poemario de Luz, pódese escoitar aquí o ritmo iluminado da súa respiración. En cada latexo está a dicirlle a Eduardo que trouxo un novo mundo para ela, e iso foi para sempre. Hai poder no verdadeiro amor, e ese poder percíbese absolutamente aquí: é un espazo vivo, aínda que fale da morte. Luz non permite que a súa historia escureza. Debuxa o círculo perfecto e regresa alí, á esencia das horas vividas co amado, a esa cápsula de ar que lle permite seguir adiante e non habitar a vida vencida.

Olga Patiño

PARA OS QUE HABITAN
NO ESCURO PAÍS DA MORTE

(Evanxelio de San Mateo)

Fálame dende a morte
por se podo entender a súa cruel inocencia
a que abate
a que fire
a que separa e abre fendas

A que me deixa inerte á beira
dun asombro que vai medrando
nun monólogo
eterno
imperceptiblemente repetido

Quixera demorar no noso encontro
preto do mar de Vigo
onde morabamos

collidos polo van
a contraluz do día

Nos primeiros paseos
nas mañáns luminosas de Castrelos

Pero dime tamén
se escoitas as fugaces alaudas

e as pregarias

Se a existencia inclemente puxo un lenzo nos ollos
Se a luz non atravesa a materia do pranto
Se nos deixa
tal nave que deriva
no centro en sombras do misterio

AS METAMORFOSES DE LUZ

En *As almas libres*, a comezar polo título, están todas as luces de Luz. Mesmo a súa poética é unha poética da luz, a expresarse con lexemas de luz, porque no primeiro foi o silencio: ese verbo da luz. “A luz non ten historia”, di un dos versos deste poema do libro *As arpas de Iwerddon*. E esa negación faina aínda máis telúrica, a luz, como se oiramos a súa respiración na inquietude fluvial dos seixos. A luz non ten historia, mais ten tempo, outro tempo. A luz ten biografía. A vida é, dalgún xeito, unha corredeira onde se suceden, xogan e loitan, as metamorfoses da luz. Píndaro albiscou a natureza humana en clave de luz: somos o soño dunha sombra. Rosalía expresou o que había no fondo do camiño: a sombra dunha sombra. Luz Pozo Garza mergullouse no misterio con versos de escura claridade.

Manuel Rivas

AS ALMAS LIBRES

En Galicia
hai bosques misteriosos onde
a silveira é dócil

E asumimos a vida nunha visión de pura
neve como norma suprema

Mais en Irlanda
os montes son emblemas do hiperbóreo
e sinalan a luz das almas libres

Hai fontes primordiais
Espacios fidelísimos

A luz vaise filtrando como en arcos
de neve

A luz non ten historia
e asume ese misterio que nunca se revela

Todo é sagrado aquí igual na miña terra

«Mar por medio». *As arpas de Iwerddon* (2004)

O percurso do poema é a transmutación da súa propia materia, do seu propio tempo. Dende o pasado imperfecto inicial ata ese presente absoluto, o amor erótico transcéndese a si mesmo en tanto se libera e integra no amor total e xa inatinxible para a morte. Amor íntegro -saber ou sabor do misterio da luz- que devén en todo caso dun coñecemento do mundo: dos corpos, da terra, de Galicia... Deste modo, «Subida ao Pía Paxaro» concentra e destila todas as claves ou liñas mestras da persoal poética de Luz Pozo Garza nun movemento ascensional encamiñado ao encontro con esa luz que é símbolo omnipresente da súa obra. E faíno a través dunha linguaxe asemade ascética que se vai despoando do que se pode dicir até ser só hálito ou respiración. En definitiva, este poema do libro *Prometo a flor de loto*, dedicado a *Eduardo in memoriam*, alén da súa filiación platónica e orientación mística, é proba emocional de que o amor é a máis poderosa e a máis integradora das forzas do universo. E dá sentido.

Eva Veiga

SUBIDA Ó PÍA PAXARO

Cuanto más alto subía
San Juan de la Cruz

Chegabamos á luz collidos polo van
en procura de nós

En procura dos cumios para apreixar a terra
na ascese da ascensión

Para abrazar a vida
a Galicia en silencio

Para beber amor un grolo de luz viva en presente purísimo
Esquecidos anceios e arelanzas

As aves dominaban os espacios gloriosos
onde fuxen as sombras

Aspiramos un hálito de xestas e de laxes
un recendo de espiños
o sobresalto dos insectos
o frío delgadísimo da saudade absoluta
que fire e cega silenciosamente

Recolle todo na túa alma dicías-
Este é o meu agasallo

Xúntanse as mans nunha pregaría
e os labios fuxidíos respiran o misterio da luz
A súa potestade sobrehumana

Composición en tres movementos
sobre tres poemas de *Concerto de outono*.

Adaptación para soprano e quinteto de corda
a partir da partitura orixinal de Gabriel Bussi (2011)

Gabriel Bussi é compositor, profesor violinista da Orquestra Sinfónica de Galicia e violista do Cuarteto del Pino e do Schubert String Quartet. En 2011 compuxo *Tres cancións para Rosalía* para sección orquestral de corda a partir de tres poemas que Luz Pozo Garza dedica a Rosalía de Castro en *Concerto de outono* (1981). Foi estreada pola Orquestra Gaos baixo a dirección de Fernando Briones

Gabriel Bussi adapta agora a partitura para ser interpretada na RAG o 21 de xullo de 2017 por Patricia Rodríguez Rico, soprano, e o Quinteto Cimarrón, que dirixe Raymond Arteaga.

INTÉRPRETES

Patricia Rodríguez Rizo, soprano

CUARTETO CIMARRÓN

Eduardo Vega, violín 1

Raymond Arteaga Morales, violín 2

Raquel San Pedro del Castillo, viola

Luis Caballero Varona, violonchelo

Mario Rodríguez Alexandre, contrabaixo

Hai un - la voz

Musical score for the first system, measures 1-5. It includes vocal lines and piano accompaniment for strings and woodwinds. Dynamics include piano (*p*) and piano pizzicato (*pizz.*).

26

- li-cia Hai un-ha voz sen ver - bas que to-dos es - coi-tamos no si - ler

Musical score for the second system, measures 6-10. It includes vocal lines and piano accompaniment. Dynamics include mezzo-forte (*mf*), crescendo (*cresc.*), and poco crescendo (*poco cresc.*).

32

Lembran-do no - mes pra que na - za_o mi - - - llo

Con moto

Musical score for the third system, measures 11-15. It includes vocal lines and piano accompaniment. Dynamics include forte (*f*), mezzo-forte (*mf*), piano (*p*), and poco forte (*poco f*). The section is marked **Con moto**.

I. HAI UNHA VOZ

Hai unha voz
 no tempo de Galicia
 Hai unha voz sen verbas
 que todos escoitamos no silencio
 Lembrando nomes pra que naza o millo

Chámase morte ou mágoa
 Xuramento de anguria
 Soidade
 Pensamento de pedra
 Chámase berro e fonte
 e desarrimo

Chámase olvido
 E chámase arelanza
 Ou vida ou liberdade ou compañia dos nosos
 Chámase soño ou morte

lar

saudade

Chámase choiva que lourea os froitos

Hai unha voz
 Chámase Rosalía
 Sete letras de laio
 Saudade
 dunha fala ferida

Esperanza dun mundo
 que inda fica nun berro
 de liberdade
 Hai unha voz
 A súa
 Benzoada

II. CANTIGA FUNERAL DE PADRÓN

Campanas de Bastabales
tocade por Rosalía
Tocade

Xa non chove miudiño
Xa non choven orballadas
Choven negras soidades
Chorade por Rosalía
Chorade

Que vai de dolor ferida
por un agoiro de mágoas
Sen arrimo. Sen adaxe
Soade

Xa non madurece o millo
pola beira de Lestrove
Hai feridas sen idade
Chorade

Que vai unha sombra negra
pola banda de Láíño
chamando por Rosalía
Tocade

Velaivai a negra sombra
no cemiterio de Adina
asombrando a Rosalía
Pregade

III. BENZOADA

Benzoados os tempos
do infortunio
que fixeron posible esa voz silandeira
Rosalía

Benzoadas
todas as nordesías
que asulagan
teus salaios de acibro

Benzoada sexa
a túa orfandade
que nos fire a todos
entrañablemente

Benzoada a fontela de anceios de morte
que asulagou
o teu vivir
a carón da meirande das mágoas

Benzoados os espacios e os tempos
as dúas coordenadas
que te crucificaron
con cravos de ferro ou de amor
Rosalía
Benzoada sexas pola túa voz

De "Verbas a Rosalía", *Concerto de outono*, 1981

DE EURÍPIDES A LUZ POZO OU DA DIMENSIÓN RELIXIOSA DO AMOR

1

Responsables da edición
e da tradución, nesta edición bilingüe,
son Andrés Pociña e Aurora López.

No outono do ano 2003, Manuel Ramos, o director da editorial ourensá Linteo, envioume un pequeno volume titulado *Medea en Corinto*, obra poética de Luz Pozo Garza¹. O libro, nas súas características físicas e gráficas, era, como todos os desta editorial, un volume que confortaría a vista e o espírito dun poeta e editor tan esixente como Juan Ramón Jiménez. Eu era vello lector de Luz Pozo desde que, no verán de 1952, recibín, da man de Ramón Piñeiro, un exemplar do seu primeiro libro en galego, *O paxaro na boca*. Eu, daquela, facía o primeiro período das Milicias Universitarias no Campamento de Robledo, nas terras enxoiadas da provincia de Segovia. Lin e relín os versos de Luz Pozo e case memoricei o primeiro poema, «O paxaro na boca», no que Luz, despois de comunicarlle a alguén «son unha silveira, no teu colo», entrégase enteira, deste xeito:

aquí estou, meu amor, aquí me choves.

No segundo poema, “Paisaxe túa”, continúa o diálogo amoroso con versos que o meu corazón de soldado algo namorado non esquecería nunca:

Son unha ponla túa, mesmamente,
xesta amantiña no serán do peito,

Así comeza o poema de oito versos que conclúe con estes dous:

somentes neste aire, nesta música,
vivirei, toda espida, coma unha árbore.

Eu demoreime, naquel breve poemario de 1952,

nalgúns versos amorosos que, daquela, ningunha musa galega compuña con tanta delicadeza e tanta orixinalidade estilística («aquí me choves»). Non sabía entón se Luz Pozo, unha profesora de trinta anos, falaba dela ou finxíase namorada como «unha silveira no colo» do amado. Pasaron décadas para que os estudos biográfico-literarios do noso país, por boca de Carmen Blanco, centrasen a cuestión afirmando que o poeta Eduardo Moreiras «foi fonte [desde 1946] dun amor profundo, poboado de luces e de sombras, inmensamente fermoso...»

Aínda as mellores interpretacións literarias, e esta éo, son matizables, mais, sexa como for, na súa extensa e dilatada obra poética, Luz constrúe, esencialmente, un peculiar universo amoroso que, dun xeito ou doutro, sempre ten que ver con ela ou sempre abrolla das súas experiencias, ensoñacións ou lembranzas amorosas.

Poeta do AMOR con maiúsculas, Cantora consubstancial do AMOR, decenas e decenas de poemas, desde bastante nova a hoxe, son incursións luminosas e reveladoras nese universo, ás veces, atravesadas por un acento místico, nunca retórico nunha muller que en ningún momento perdeu o sentido relixioso da existencia, nun ser humano para quen é natural a dimensión sagrada de certos aconteceres.

Esta condición foina consolidando desde os inicios da súa carreira literaria e faise patente en *Concerto de outono* (1981), en *Códice Calixtino* (1986), en *Prometo a flor de loto* (1992), en *Vida secreta de Rosalía* (1996)...

Xa aquí, eu pregunto: Luz Pozo Garza, poeta do AMOR, tamén relixiosamente vinculada ó AMOR, que non ten, por tanto, miserias nin degradacións, aínda que os namorados, ás veces, sufran o Desamor,

é capaz de identificarse con Medea, aquela terrible Medea que debuxou para a posteridade, no ano 431 a. de C., un excelso poeta, o traxediógrafo Eurípides? O caso é que, no outono do ano 2003, eu recibín, de Manuel Ramos, o director de Linteo, un fermoso volume de Luz Pozo titulado *Medea en Corinto*, inspirado, *velis nolis*, na grandiosa traxedia de Eurípides. O libro de Luz, antes que un poema, é unha construción lírica con feitura de traxedia, de traxedia clásica, na que, á beira da protagonista, Medea, e da súa Nodriza, moi importante, actúa o Coro, co espírito moral e reflexivo dos coros das mellores obras tráxicas da vella Grecia. É inxusto que esta obriña de 572 versos non se teña representado, nas nosas aulas e salóns, centos e centos de veces.

Non hai, nesta excelsa peza de teatro, momentos carentes de tráxica intensidade, unha obra que comeza cando Xasón vai casar en segundas nupcias con Creusa, filla de Creonte, Rei de Corinto, nupcias que cegan de cólera o espírito de Medea, a primeira muller de Xasón, pai dos seus dous fillos. Desde ese momento, a bandeira de Vinganza preside as súas irracionais maquinacións, unha delas, sabedora de que Xasón ama moito ós fillos, matalos: matalos, para ferilo brutalmente, coas súas propias mans. Esta é a Medea que, señoras e señores, leu o libro *Follas novas* de Rosalía de Castro e, á hora de definirse, de transmitirnos o seu verdadeiro retrato, cóntanos:

Levo un cravo moi fondo de amor e paixón
 Nin o podo arrincar que arrincaría a alma
 Que arrincaría o ser. Que arrincaría a vida e a materia
 (vv. 179-181)

Medea, lectora da nosa Rosalía, completa o seu retrato con estas palabras.

Que eu non son daquelas que cantan
ás flores e ás pombas

Das que se resignan ante o desamor
E rezan e consumen bágoas sobre da almofada
¡Non! ¡Eu son Medea!

(vv. 185-190)

Medea, señoras e señores, namorada de Xasón e doída polas novas nupcias do seu vello amor, mata ós seus propios fillos e faino por amor, polo amor. Non o digo eu, afirmao a propia Luz Pozo Garza nos versos finais deste poema trágico; mellor dito, lémolos nos catorce versos que profire o Coro cando vai caer o pano da obra, versos coma estes:

- ¡Nin as feras do monte han ser máis despiadadas
-A culpa foi do amor..
- ¡A Vinganza e os Ciumes envelenan o sangue!
-A culpa foi do amor..
- ¡Onde vaias Medea serás sempre Maldita!
-A culpa foi do amor..
- ¡Levas o Mal contigo: Non acharás acougo!
-A culpa foi do amor..
-A culpa foi do amor..
-A culpa foi do amor..

Luz Pozo, por boca do Coro, hostil e sabio con Medea, declara que a culpa do dobre filicidio «foi do amor». Así rezan os tres últimos versos de *Medea en Corinto*, o 570, o 571 e o 572, consignados na páxina 79 da primeira edición da obrinha, a que eu lin, como agasallo do editor, no outono do ano 2003. Confeso, señoras e señores, que quedei abraiado coa lectura dos últimos versos, tan abraiado que polemicei, horas e horas, co Coro, cos tres últimos

versos do Coro, o que era, sen dúbida, unha maneira de polemizar con Luz Pozo Garza, poeta que quería e admiraba e a quen, en certo modo, no espírito desta obra e na tríade final, non recoñecía.

Así as cousas, dous días despois destes meus desacougos, recibín, da editorial Linteo, outro exemplar de *Medea en Corinto* cunha breve carta na que o editor pedía desculpas porque en determinados exemplares do libro, na páxina final, a 79, omitíanse dous versos, o 573 e o 574.

Por algunha eiva da imprenta, algúns amigos de Manuel Ramos lemos, inicialmente, un texto incompleto, cualitativamente moi incompleto. No novo exemplar, o poema ofrecía este final, este significativo final:

-¡A culpa foi dos deuses intrigantes!
¡NON CULPEDES Ó AMOR!

Nelas está o retrato completo e grandioso de Luz Pozo Garza sempre fiel a si mesma.

Xesús Alonso Montero

Director da Sección de Literatura
da Real Academia Galega

ÍNDICE

- 8 Víctor F. Freixanes *Palabra de muller*
- 10 Olivia Rodríguez González *Homenaxe a Luz Pozo Garza*
- 12 Claudio Rodríguez Fer *Luz Pozo Garza como poeta*

DEZ POEMAS, DEZ POETAS

- 16 *Presentación.*
- 18 Marilar Aleixandre *IX Supernova. Biografía Tántrica. 1*
- 20 Xosé M. Álvarez Cáccamo *Amantes de Castrelos*
- 22 Yolanda Castaño «... sad rose of my days!»
- 24 Xosé Luís Franco Grande *Elexía pola filla dun mariñeiro*
- 26 Salvador García Bodaño *Ínsua de ausencia*
- 28 Olga Novo *Illas Cíes*
- 30 Pilar Pallarés *Anxos con patíns brancos na praza de O Grove*
- 34 Olga Patiño *Para os que habitan no escuro país da morte*
- 36 Manuel Rivas *As almas libres*
- 38 Eva Veiga *Subida ó Pía Paxaro*

TRES CANCIÓNS PARA ROSALÍA

- 40 Gabriel Bussi e Luz Pozo Garza
Tres poemas de Concerto de Outono
- 46 Xesús Alonso Montero
*De Eurípides a Luz Pozo Garza
ou da dimensión relixiosa do AMOR*

Este libro acabouse
de imprimir
no mes de Galicia de 2017
para celebrar que
Luz Pozo Garza nacera,
para a Poesía e o Amor,
hai noventa e cinco anos.

Sempre Luz

A poeta, catedrática de literatura e académica da RAG, Luz Pozo Garza (Ribadeo, 1922), pertence á denominada por X.L. Méndez Ferrín *Promoción de Enlace* entre a xeración do 36 e os poetas da primeira posguerra. *Ánfora* (1949) é o seu primeiro libro e *Rosa tántrica* (2016) o último que deu o prelo. Agora prepara *Pazo de Tor*, incansable tras unha ducia de poemarios desde que se estreia como poeta en galego con *O paxaro na boca* (1952). Ao labor como impulsora da poesía ao leme das revistas *Nordés* e *Clave Orión*, únese a importante achega crítica que representan, amais de artigos e capítulos diversos, os libros dedicados aos mestres coevos, Luís Pimentel e Álvaro Cunqueiro.

Músicos que crearon arte coa súa poesía tan musical, críticos que como ela son poetas, compañeiros de creación cultural e artística galega acompañan a dez representantes da poesía galega: desde os poetas *minervais* ata os que encetaron a súa carreira nos últimos anos, todos celebran con recoñecemento garimoso e fondo a Luz Pozo Garza, decana dos poetas en activo.